

FUKUZAWA YUKICHI VÀ TINH THẦN CÁCH TÂN

PHẠM THỊ THU GIANG*

Lời mở

Fukuzawa Yukichi (1835 - 1901) được thế giới biết đến với tư cách là nhà cải cách giáo dục, chính trị, xã hội Nhật Bản thời Minh Trị (Meiji). Ông chính là một chứng nhân hùng hồn cho thời kỳ đầy biến động, nhưng đã đem lại cho Nhật Bản những thành công vang dội trong công cuộc Minh Trị duy tân, bảo vệ toàn vẹn độc lập, chủ quyền của đất nước. Trong cuộc đời của mình, mặc dù không tham gia vào chính quyền, nhưng thông qua các hoạt động giáo dục, dịch thuật, xuất bản, ông đã thể hiện tinh thần nhiệt huyết trong việc cải biến xã hội, đưa Nhật Bản đi lên sánh vai với các cường quốc Âu, Mỹ.

Trong các bài báo và trước tác của mình, có thể thấy tinh thần cải cách của Fukuzawa Yukichi được phát triển theo hai hướng, đó là cải cách về tư duy, lối suy nghĩ và cải cách về những hành vi, lối sống trong sinh hoạt thường ngày. Vào cuối thời Edo, đầu thời Meiji, khi xã hội rơi vào những biến động lớn, giá trị xã hội bị đảo lộn, con người ta không biết phải phán đoán theo hướng nào thì những tư tưởng sáng suốt, đầy sức thuyết phục của Fukuzawa Yukichi đã trở thành ngọn đuốc soi đường. Có thể nói, hầu như các vấn đề nổi cộm của xã hội đương thời ở Nhật Bản đều được Fukuzawa Yukichi đề cập đến trong những trang viết của mình, từ vấn đề trang phục, cách ứng xử với phụ nữ, vấn đề hôn nhân, gia đình đến những cách nhìn nhận về lịch sử đất nước Nhật Bản, phương châm giáo dục, cơ cấu tổ chức nghị viện, chính phủ... Có thể nói, khai hóa văn minh một cách toàn diện để duy trì nền độc lập dân tộc, đưa đất nước lên con đường phát triển chính là sợi chỉ đỏ xuyên suốt trong tư tưởng cũng như hành động của Fukuzawa Yukichi. Theo đó, khi nhắc tới Fukuzawa Yukichi, không thể không nhắc tới di sản tư tưởng đặc sắc, nổi bật này của ông.

1. Fukuzawa Yukichi và lối tư duy văn minh

1.1. Quan niệm của Fukuzawa Yukichi về khai hóa văn minh

Theo *Từ điển lịch sử Nhật Bản* thì từ "khai hóa văn minh" (bunmei kaika) trong tiếng Nhật được dịch ra từ từ "civilization" và người đầu tiên dịch chính là Fukuzawa Yukichi¹. Như đã bày tỏ rõ quan điểm trong cuốn *Khái lược luận thuyết về văn minh*, Fukuzawa Yukichi cho rằng, văn minh bao gồm cả vật chất và tinh thần. Theo ông, có thể phân loại trình độ phát triển của các nước trên thế giới thời bấy giờ làm 3 loại, đó là, dã man, bán khai và văn minh. Trên cơ sở phân tích các tiêu chí, ông đã xác định Nhật Bản thuộc hàng các nước bán khai, còn các nước Âu, Mỹ mới đạt đến trình độ văn minh. Bởi vậy, Nhật Bản cần học tập các nước Âu, Mỹ để trở nên văn minh như họ. Quá trình học tập, canh tân đất nước được Fukuzawa Yukichi gọi là "khai hóa văn minh".

Như vậy, có thể thấy, khái niệm "khai hóa văn minh" của Fukuzawa Yukichi cũng như phần đông người Nhật lúc bấy giờ là chỉ việc khai sáng Nhật Bản bằng con đường tiếp thu văn minh phương Tây. Đó là quá trình người Nhật tích cực, chủ động tiếp cận với văn minh phương Tây mà không phải bị động, coi đó là việc làm đồng nghĩa với chính sách khai thác thuộc địa của các cường quốc phương Tây ở các nước châu Á khác, trong đó có Việt Nam². Theo ông, "phần hồn của văn minh" chính là "Chí khí độc lập của nhân dân, tinh thần độc lập của nhân dân"³. Tuy nhiên, ông hiểu rằng, "khí chất" của người dân không dễ thay đổi, nên bên cạnh việc kêu gọi mọi người thực hiện khai hóa văn minh, bản thân Fukuzawa Yukichi ngay từ đầu đã xác định vai trò của mình và những người cùng chí hướng. Trong cuốn *Khuyến học*, ông đã viết: "...Việc khai hóa văn minh ở nước ta để bảo toàn độc lập cho đất nước không phải chỉ có chính phủ mới làm được. Và, cũng không thể trông chờ vào các học giả Tây học.

* Đại học Khoa học xã hội và nhân văn Hà Nội

Nếu vậy thì trông cậy vào ai? Còn ai vào đây khác nếu không phải nhóm Fukuzawa chúng ta. Tôi và các đồng chí, chúng ta phải thực hiện nhiệm vụ này. Tự chúng ta phải đi tiên phong trong nhân dân, gây dựng sự nghiệp khai hóa văn minh, đối đầu trực diện với thách thức, mở ra triển vọng cho Nhật Bản..."⁴.

Đối với Fukuzawa, người đã nhận thức rõ ràng về sự tụt hậu của Nhật Bản so với thế giới thì việc thực hiện khai hóa văn minh, mang lại độc lập cho đất nước là nhiệm vụ đầu tiên và cũng là mục đích cuối cùng để đưa đất nước phát triển sánh vai với các cường quốc Âu, Mỹ, giữ gìn độc lập dân tộc. Theo ông, "Giữ vững độc lập cho đất nước là mục đích. Và, công cuộc văn minh của chúng ta hiện nay là bí quyết để đạt mục đích đó"⁵. Trong thế giới mà hệ thống giao thông cũng như hoạt động trao đổi thông tin không dễ dàng thời đó, ngay từ trước khi xin Mạc phủ theo các đoàn sứ sang phương Tây, chỉ qua sách vở được truyền đến từ các giáo sĩ, Fukuzawa Yukichi đã nhận ra ngay bối cảnh quốc tế mà nước Nhật đang gặp phải, rằng Trung Quốc, người thầy họ hằng ngưỡng mộ từ hàng trăm năm trước đó, chỉ còn là đất nước của sự lạc hậu và của chính quyền phong kiến bạc nhược, rằng cường quốc Âu, Mỹ mới là tấm gương mà họ cần noi theo. Sự nhạy cảm với thời đại và óc phân tích sắc sảo đã giúp Fukuzawa Yukichi vạch ra con đường sáng suốt cho đất nước Nhật Bản bấy giờ như đang đứng ở ngã ba của khúc quanh của lịch sử.

1.2. Quan niệm của Fukuzawa Yukichi về sự học

Để thực hiện chiến lược canh tân đất nước bằng con đường khai hóa nêu trên thì (theo Fukuzawa Yukichi) tất cả người Nhật cần phải học tập. *Khuyến học* chính là lời hiệu triệu đầy thuyết phục của Fukuzawa Yukichi đối với người dân Nhật Bản lúc bấy giờ. Ngay từ thời Meiji, theo ước tính, cứ 10 người Nhật thì có 1 người mua cuốn sách này của ông. Trong đó, Fukuzawa Yukichi cho rằng, "Không có gì đáng sợ hơn sự ngu dốt"⁶ và "Sự bất hạnh lớn nhất của con người phần lớn đều sinh ra từ sự vô học"⁷. Điều đó không chỉ có hại cho bản thân người đó, mà còn có hại cho cả con cái họ và cho đất nước. Theo ông, "Mọi người sinh ra đều bình đẳng, nếu có khác biệt là do học vấn". Học vấn sẽ đem lại cho họ sự sung túc, độc lập. Hơn nữa, "Ngay bây giờ, chúng ta phải học, mài giũa tài năng và nhân cách, phải có thực lực để đứng vững trên địa vị và tư cách bình

đẳng, để tranh đấu với những sai trái của chính quyền. Đây cũng chính là mục đích của học vấn tôi muốn khuyên các bạn"⁸. Việc học không chỉ cần thiết để phát triển đất nước, mà còn giúp người Nhật chiếm được ưu thế khi giao bang với nước ngoài. Theo ông, chỉ khi con người có học và ý thức về độc lập quốc gia thì mới có lòng yêu nước sâu sắc và đấu tranh cho quyền lợi dân tộc.

Theo Fukuzawa Yukichi, điều mà người Nhật cần học lúc đó chính là "thực học". Trong bài viết "Sự cần thiết của thực học", ông cho rằng: "Cứ nghe nói đến học vấn là người ta nghĩ ngay đến những lý luận trống rỗng, nhưng đó là vì ngay từ đầu người ta đã không nghĩ đến ý nghĩa của học vấn đó. Điều mà từ trước đến nay chúng tôi rao giảng là thực học, chứ không phải thứ Hán học cũ rích. Đó phải là thứ mà chúng ta khổ luyện từ nhỏ, đến khi thành thực thì sẽ đem kiến thức đó ra thực hành trên thực tế để kiếm kế sinh nhai một cách độc lập, thực hiện mục tiêu cuộc đời mình. Như vậy mới đúng là thực học... Thực học văn minh chính là thực tế, nghĩa là phải hiểu được nguyên tắc, nguyên lý của sự vật, hiện tượng để ứng dụng. Ví dụ như hoạt động thực tập thực tế của học sinh, nếu chỉ ở trong trường mà không va chạm thực tế thì không tránh khỏi bị người đời coi đó là hành động tập bơi trong ruộng cạn..."⁹. Theo Fukuzawa Yukichi, thực học nghĩa là sự học mang tính chất ứng dụng, có thể phát huy trên thực tế. Trên cơ sở thực học, người ta phải xây dựng được thực nghiệp. Đó không phải Hán học hay "tủ kiến thức suông", mà là "những môn thực dụng cần thiết cho cuộc sống hằng ngày... Để học các môn này, cần thiết phải đọc tất cả các quyển sách của người châu Âu đã được dịch ra tiếng Nhật... Khi học phải nắm được nội dung chủ yếu của môn học, trên cơ sở đó phải hiểu được bản chất cơ bản của mọi sự vật. Học như vậy mới có ích cho cuộc sống. Đó là "thực học" mà ai cũng phải học, là học vấn mà hết thảy mọi người phải tự trang bị, không phân biệt đẳng cấp, khoảng cách giàu nghèo..."¹⁰.

Nội hàm "thực học" mà Fukuzawa Yukichi đề cập đến chính là học thuật mà ông và những người cùng chí hướng tiếp thu từ phương Tây, được gọi là "Dương học". Ông khuyên thanh niên Nhật Bản đọc các bản dịch tiếng Nhật nếu không đọc trực tiếp được bản gốc bằng tiếng Hà Lan, tiếng Anh... Trên thực tế, ông đã xây dựng trường Keio-Gijuku với phương châm giáo dục rất rõ ràng là dạy về khoa

học tự nhiên và giáo dục tinh thần độc lập, coi đây là hình mẫu, là ngọn cờ tiên phong cho ngành Dương học ở Nhật Bản. Fukuzawa Yukichi đã đưa ra phương châm giáo dục dựa trên cơ sở so sánh giữa ưu điểm và nhược điểm của nền giáo dục phương Đông và phương Tây. Ông cho rằng, “Sức mạnh của bất kỳ quốc gia nào cũng sẽ bắt nguồn từ giáo dục, nhưng phương pháp giáo dục của phương Đông và phương Tây lại khác nhau. Phương Đông nặng về tư tưởng Nho giáo, còn phương Tây thiên về chủ nghĩa văn minh. Nếu so sánh như vậy thì phương Đông thiếu hai điểm. Về mặt hữu hình, thiếu các khoa học tự nhiên và về mặt vô hình, thiếu tinh thần độc lập”¹¹. Bằng việc giáo dục cả thực học và tinh thần độc lập, Fukuzawa Yukichi đã hướng đến việc đào tạo nên những con người mới, có thể độc lập xây dựng cuộc sống của mình. Đó chính là tiền đề để giữ gìn sự độc lập chung của quốc gia.

Tuy nhiên, Fukuzawa Yukichi luôn cảnh báo với giới trẻ Nhật Bản lúc đó rằng, không nên quá sùng bái phương Tây khi viết: “Càng ngắm càng thấy phương Tây hơn hẳn chúng ta về mọi mặt... Vì vậy, chúng ta đang ở trong tình trạng giống như lửa gặp nước, làm cái gì cũng chưa được... Nhưng điều quan trọng mà tôi muốn nói là tất cả những gì đang diễn ra trên đất nước ta hiện nay cũng chỉ là giải pháp nhất thời. Chúng ta không thể thuê vĩnh viễn người phương Tây làm thay chúng ta. Chúng ta ra sức học tập họ, nhưng không nên quá sùng bái, tôn thờ họ”¹². Nghĩa là, ông cho rằng, khi đứng trước sự lựa chọn, người Nhật không nên quá mù quáng vào văn minh phương Tây mà phải suy nghĩ xem nên du nhập cái gì và không nên du nhập cái gì. Nhật Bản và phương Tây khác nhau về phong tục, tập quán, lối suy nghĩ, mà đó lại là những thứ đã tồn tại hàng ngàn năm ở mỗi đất nước, nên không dễ gì có thể thay đổi. Có thể nói, Fukuzawa Yukichi đã thực sự lo lắng cho vận mệnh đất nước và suy nghĩ rất thấu đáo khi đưa ra tư tưởng khai hóa văn minh của mình.

1.3. Quan điểm của Fukuzawa Yukichi về quyền con người

Một trong những nền tảng quan trọng trong tư tưởng của Fukuzawa Yukichi là cách nhìn nhận về con người. Ngay trong lời mở đầu của cuốn *Khuyến học*, ông đã viết: “Người ta thường nói: “Trời không tạo ra người đứng trên người và cũng không tạo ra người đứng dưới người”. Kể từ khi tạo hóa làm ra

con người thì tất cả sinh ra đều bình đẳng, mọi người đều có tư cách, có địa vị như nhau, không phân biệt đẳng cấp trên dưới, giàu nghèo”. Trong xã hội phong kiến, với chế độ đẳng cấp hà khắc thì tư tưởng về quyền bình đẳng giữa con người với con người của Fukuzawa Yukichi đã có ý nghĩa thức tỉnh cho người dân, để họ có thể đứng lên giành quyền con người cho mình.

Ngay từ khi còn nhỏ, Fukuzawa Yukichi đã thể hiện sự căm phẫn với chế độ đẳng cấp. Như đã bộc bạch trong cuốn *Phúc ông tự truyện*, Fukuzawa Yukichi cho rằng, ý nguyện của cha ông lúc sinh thời là cho ông vào chùa đi tu. Sau này, ông mới tìm cho mình lời giải cho ý nguyện đó của cha, bởi “Ở Nakatsu tồn tại một trật tự xã hội ví như chiếc hộp bị chèn cứng đờ, hàng trăm năm cũng cứ y nguyên như thế, không hề nhúc nhích... Thử ở vào địa vị của cha tôi mà nghĩ, dù cố gắng thế nào cũng không thể làm nên danh tiếng. Nhìn ra bên ngoài chỉ thấy đi tu là giải pháp tốt nhất”¹³. Cả khi nhìn nhận về những thăng trầm trong cuộc đời người cha, ông cũng cho rằng: “Chế độ đẳng cấp là kẻ thù kìm kẹp cha tôi”. Vì vậy, trong suốt cuộc đời mình, ngoài việc đấu tranh để nâng cao dân trí, giữ gìn độc lập dân tộc, một trong những mục tiêu lớn của ông là phá bỏ ý thức phân biệt trên dưới trong tâm thức người Nhật.

Trong cuốn *Phúc ông tự truyện*, Fukuzawa Yukichi đã nhiều lần kể về sự bất mãn và những hành động chống lại chế độ đẳng cấp dưới thời Mạc phủ Edo. Điều đáng ngạc nhiên là ngay từ lúc 15 - 16 tuổi, tức là khi còn sống trong một làng quê hẻo lánh, chưa được tiếp xúc với những kiến thức văn minh, ông đã tự nhận thức ra điều đó. Khi sang Mỹ, Fukuzawa Yukichi đã thực sự ngạc nhiên khi hỏi về con gái cựu Tổng thống George Washington hiện giờ ra sao, thì được người Mỹ trả lời một cách rất lạnh nhạt là không biết rõ¹⁴. Bởi vì điều này khác hẳn với Nhật Bản khi hậu duệ của các Tướng quân... được người ta theo dõi tin tức một cách sát sao.

Vi ghét thói lộng quyền của quan chức từ thời Edo và cả thời Meiji, Fukuzawa Yukichi đã nhiều lần từ chối yêu cầu của lãnh chúa Nakatsu cũng như Mạc phủ Edo, Chính quyền Meiji khi họ mời ông vào chính quyền của họ¹⁵. Ông luôn giữ thái độ trung dung, không lụy quyền lực, không lụy ai, nhưng cũng không khinh thường ai, mà chỉ “một mình tiến thoái trong cuộc duy tân”. Bản thân ông

đã kể lại rằng, luôn ý thức trên từng trang viết để làm sao dùng những từ ngữ, cách diễn đạt dễ hiểu nhất. Vì vậy, sau khi viết xong một bài nào đó, ông thường nhờ người hầu gái trong nhà đọc trước tiên. Chỉ khi cô đọc và hiểu được thì ông mới công bố ra bên ngoài. Nghĩa là, Fukuzawa Yukichi luôn ý thức truyền bá tư tưởng, lối sống văn minh đến cho toàn thể người dân Nhật Bản lúc bấy giờ.

Sự tôn trọng con người và nhiệt huyết đấu tranh vì quyền bình đẳng giữa con người với con người chính là nền tảng tạo ra động lực cho Fukuzawa Yukichi. Chính nhờ tư tưởng này mà những đề xuất canh tân của ông trở nên triệt để, có sức thuyết phục cao và phát huy được sức mạnh tổng hợp của dân tộc, làm nên thành công vang dội của cuộc Minh Trị duy tân.

2. Fukuzawa Yukichi và lối sống văn minh

Không chỉ thuyết giảng một cách nhiệt huyết tư tưởng cách tân về quyền con người, đường hướng học tập, khai trí cho toàn thể người dân để hướng tới thực hiện khai hóa văn minh, phát triển đất nước, Fukuzawa Yukichi còn chú ý cụ thể đến việc cải cách lối sống, phong tục mà ông cho là đã lạc hậu của người Nhật lúc đó.

2.1. Fukuzawa Yukichi và hoạt động cách tân về lối sống

Khi nhìn nhận về lối sống của người dân Nhật Bản lúc bấy giờ, Fukuzawa Yukichi không chỉ phê phán về lối tư duy mà còn chú ý đến trang phục của các võ sĩ. Ông gọi thanh kiếm của các võ sĩ đeo bên hông là “thanh kiếm ngu ngốc”. Kiếm càng dài thì kẻ đó càng ngu¹⁶. Có thể nói, vào thời mà giới võ sĩ lấy thanh kiếm là niềm tự hào, sự uy phong và đẳng cấp của mình thì hành động của Fukuzawa Yukichi là hết sức dũng cảm bởi có thể động chạm đến danh dự của các võ sĩ. Ngoài ra, ông còn hô hào các võ sĩ cắt tóc ngắn hay chuyển sang mặc Âu phục gọn nhẹ cho phù hợp với thời đại mới.

Sau khi thành lập trường Keio-Gijuku, ngoài việc đưa ra phương châm giáo dục mới, Fukuzawa Yukichi còn tiến hành cải cách về lối sống của học sinh- từ việc cấm viết bậy lên bàn đến lối ứng xử, chào hỏi giữa học sinh và giáo viên. Để có thể giảm sự phiền toái cho cả đôi bên, ông đã can đảm giảm lược các lễ thức chào hỏi vốn là điều được coi trọng trong văn hóa truyền thống.

Khi sang các nước Âu, Mỹ, ông cũng đã rất chú ý đến lối sống của họ. Trong cuốn *Phúc ông tự truyện*, ông đã bày tỏ sự cảm động khi thấy một

người Mỹ tặng hoa, để bày tỏ sự cảm ơn sau khi được nhận từ một người trong đoàn của ông tiền Nhật cổ, bởi cho rằng, người Mỹ đó có tấm lòng cao thượng, có thể vượt qua những ham muốn về vật chất¹⁷. Trong thâm tâm Fukuzawa Yukichi thì một trong những điều cản trở người Nhật trên con đường phát triển chính là lòng tham. Đó là nguồn gốc của mọi thói xấu, của sự ghen ghét, lường gạt, giả dối¹⁸. Vì vậy, ông đã cảm động với lối xử sự cao thượng của người Mỹ và khuyên người Nhật nên làm theo.

2.2. Hoạt động đã phá mê tín của Fukuzawa Yukichi

Không chỉ về mặt lối sống mà về mặt tâm linh, tinh thần, Fukuzawa Yukichi cũng đã đưa ra những kiến nghị cải cách. Có thể nói, ngay từ khi còn nhỏ, Fukuzawa Yukichi đã thể hiện là một cậu bé có óc tư duy hiện đại và khoa học, nhận ra bản chất của sự mê tín. Trong cuốn *Phúc ông tự truyện*, ông đã kể về kỷ niệm giẫm chân lên tờ giấy có ghi bản vị thần, hay vào Thần xã xem thực thể vị thần ra sao và đã rất nực cười khi thực thể mà người ta luôn hướng tới để cầu nguyện đó chỉ là một viên đá, hoặc bắt bí thày cúng, hoặc giả làm vị thần để trêu đùa người bạn...¹⁹. Những hành động có thể lúc đó bị cho là ngổ ngược của một cậu bé, nhưng đã manh nha lối tư duy duy vật, khoa học của một nhà tư tưởng lớn sau này.

Tuy nhiên, ông rất tôn trọng tín ngưỡng, tâm linh của người khác. Ông đã từng kể về tâm linh thờ Phật của mẹ mình với một tình cảm đặc biệt triu mến²⁰. Và, ông cũng đã từng có lần thử phân tích sự khác biệt về tôn giáo giữa Nhật Bản và phương Tây. Theo đó, ông đã rút ra kết luận rằng, tôn giáo ở Nhật Bản và phương Tây hoàn toàn khác xa nhau. Đó chính là sự khác biệt về bản chất giữa Thiên chúa giáo và Phật giáo²¹. Nghĩa là, để giải thích sự khác nhau về văn hóa, phong tục, tập quán giữa Nhật Bản và châu Âu, Fukuzawa Yukichi đã chú ý đến tôn giáo như một yếu tố quan trọng trong sự hình thành bản sắc dân tộc. Điều mà ông muốn đã phá, cách tân không phải là tôn giáo đó, mà là sự mê tín, mê muội của người dân Nhật Bản lúc bấy giờ.

Vấn đề đặt ra, là tại sao Fukuzawa Yukichi lại đã phá sự mê tín của người Nhật? Trong cuốn *Khuyến học*, ông cho rằng, ở phương Tây sở dĩ dĩ khoa học, kỹ thuật có thể phát triển được là vì người ta luôn có tinh thần hoài nghi. Đó chính là động lực khiến

người ta đi tìm chân lý. Trong cuộc tìm kiếm đó có thể sẽ phải phản biện, phủ nhận lại những học thuyết đã được đề ra trước đây. Tuy nhiên, ở Nhật Bản cũng như các nước châu Á khác, lúc đó không thể thực hiện được điều này, bởi “châu Á vẫn trong vòng mê muội. Người ta vẫn tin không chút nghi ngờ vào lời của những người được coi là Thánh nhân từ hàng ngàn năm về trước, vẫn mê tín dị đoan, vẫn tin vào lời của các đồng cốt. Chẳng thể nào so sánh, hoàn toàn không thể bàn luận được với người phương Tây”²². Theo Fukuzawa Yukichi, việc tìm kiếm chân lý thường bắt đầu từ sự hoài nghi, chứ không thể từ sự mê tín của con người và một khi người ta còn tin vào những điều không phải là sự thật như bói toán, cúng bái..., thì thế giới nguy tạo sẽ tràn lan và không thể mất đi. Nghĩa là, đối với Fukuzawa Yukichi, mê tín chính là rào cản của quá trình canh tân Nhật Bản và người Nhật cần phải tỉnh táo loại bỏ khỏi tư duy của mình.

2.3. Quan niệm của Fukuzawa Yukichi về lối ứng xử văn minh trong gia đình

Như trên đã nêu, quan điểm của Fukuzawa Yukichi là “không có con người ở trên con người” và cũng “không có con người ở dưới con người”. Trước hết điều này thể hiện ở cách suy nghĩ của ông về vai trò của người phụ nữ và sự thể hiện trong quan hệ nam - nữ, vợ - chồng. Theo Fukuzawa Yukichi, “Loài người sống ở trên đời có nam, có nữ. Nữ cũng như nam, đều là con người. Trong xã hội phải có cả hai giới, đàn ông và đàn bà. Giới nào có vai trò của giới đó”²³. Ngay từ khi đi Mỹ lần đầu, ông đã phát hiện ra sự khác biệt trong quan hệ nam nữ ở nước này. Trong câu chuyện “Ngạc nhiên với phong tục trọng nữ khinh nam”, ông đã kể về câu chuyện khi đến thăm một gia đình của người Mỹ thì thấy ông chủ tắt bật chạy đi chạy lại, còn bà vợ thì từ trong bước ra và chỉ phải ngồi yên trên ghế tiếp khách mà thôi²⁴.

Từ quan điểm cho rằng, nữ giới bình đẳng với nam giới, ông đã phê phán những bài giảng về “Thuyết tam tông” hay nghĩa vụ của người phụ nữ, bởi đó là điều răn dạy hoàn toàn thiên vị cho nam giới. Người phụ nữ không chỉ chăm lo cho gia đình, mà còn cần được cơ hội học tập như nam giới. “Không được khép kín giáo dục đối với phụ nữ. Nếu không có học vấn thì ngay cả việc nấu cơm cũng không thành được. Hơn nữa, từ việc may vá, nấu ăn đến tất cả những việc nhà khác, như chăm sóc người ốm, nuôi dạy con cái cũng không thể hoàn thành được

nếu không học hành. Điều quan trọng trong giáo dục là nam nữ phải như nhau, không được sai khác... Dù thế nào đi chăng nữa thì hủ tục trọng nam khinh nữ cũng là tối tệ, nên cần phải mang lại nữ quyền, xóa bỏ mọi hủ tục để quay về với con đường đúng đắn vốn có”²⁵.

Dựa trên quan điểm bình đẳng nam nữ, Fukuzawa Yukichi cho rằng, ngay trong quan hệ vợ chồng, ngoài tình nghĩa, cũng cần có sự tôn trọng lẫn nhau. Dù người vợ đó có bất tài hay đần óc chậm chạp đến đâu thì người chồng vẫn phải ân cần giải thích để có sự đồng thuận trong công việc gia đình. Bản thân ông cũng luôn “bàn bạc với vợ trước khi quyết định mọi việc”²⁶. Hơn nữa, thời đó, nam giới có quyền đa thê, đa thiếp, nhưng người phụ nữ chỉ được lấy một chồng. Thậm chí khi người chồng mất đi thì cũng không được tái giá. Fukuzawa Yukichi không chỉ thể hiện quan điểm công nhận sự tái giá, mà còn cho rằng, bản thân nam giới cũng chỉ nên lấy một vợ, nghĩa là xã hội phải thực hiện chế độ một vợ một chồng và cùng nhau đi đến đầu bạc răng long. Để có được như vậy thì cần phải công nhận “tình yêu tự do” mà ông đã dịch từ cụm từ “free love” trong tiếng Anh²⁷.

Theo Fukuzawa Yukichi, sự bình đẳng không chỉ phải thực hiện giữa vợ - chồng, mà còn là giữa cha mẹ - con cái và giữa những người con trong gia đình với nhau. Trong cách nuôi dạy con cái, ông không đòi hỏi ở con cái quá nhiều, không ngăn cấm sự hiếu động của con, không bắt ép học tập và cho rằng, những trường ép trẻ học là “lò hủy hoại thanh thiếu niên”. Ông có tất cả 9 người con, 4 con trai, 5 con gái và “con trai hay con gái, con lớn hay con nhỏ, tôi đều thương tự đáy lòng như nhau, không hề có sự phân biệt nhỏ nào”²⁸. Trong cả cách phân chia tài sản, chỉ trừ những thứ có một, không thể chia ra thì ông mới dành cho con trưởng, còn lại tất cả mọi thứ ông đều chia đều cho các con.

Quan niệm về bình đẳng nam - nữ hay cách đối xử công bằng của cha mẹ với các con trong gia đình cho đến nay vẫn là những vấn đề đặt ra cho xã hội châu Á nói riêng và thế giới nói chung. Phát ngôn của Fukuzawa Yukichi không chỉ là một phát pháo sáng trên bầu trời u tối của sự phân biệt đẳng cấp, miệt thị nữ giới Nhật Bản lúc bấy giờ, mà còn có ý nghĩa trong cả thời đại hiện nay.

Tạm kết

Có thể thấy, từ nhận thức về sự chậm tiến của nước Nhật so với phương Tây, Fukuzawa Yukichi

và những người cùng chí hướng đã đẩy lên phong trào khai hóa văn minh, chấn hưng học thuật, phổ cập giáo dục cho người dân, để từ đó thay đổi nhận thức, tạo ra sức mạnh tổng hợp của toàn dân tộc Nhật Bản trong công cuộc Minh Trị duy tân. Từ tư tưởng mang tính cách tân như vậy, Fukuzawa Yukichi đã đưa ra những lối sống, cách hành xử mà theo ông là văn minh hơn, phù hợp với thời đại hơn.

Tuy nhận thức được rằng, Nhật Bản cần phải tiếp thu văn minh phương Tây để cải biến đất nước, nhưng Fukuzawa Yukichi vẫn luôn tỉnh táo và đưa ra những khuyến cáo với giới trẻ rằng, “học tập phương Tây nhưng không được quá sùng bái”. Có thể nói, Fukuzawa Yukichi đã thực sự trăn trở với vận mệnh đất nước Nhật Bản trong sự nhận thức rõ về bối cảnh những biến động lớn lao không chỉ trong nước mà trên cả thế giới lúc bấy giờ để đưa ra những tư tưởng, cách thức cải cách phù hợp. Và, trên thực tế, ông đã can đảm từng bước thực hiện những tư tưởng đó dù đã phải đối mặt với rất nhiều sự phê phán, nghi kỵ, có thể phải đổi cả tính mạng của mình. Mặc dù có thể có những cách đánh giá khác nhau về Fukuzawa Yukichi, nhưng không thể phủ nhận vai trò to lớn của ông trong công cuộc Minh Trị duy tân đem lại độc lập, tự do và nền tảng phát triển kinh tế, xã hội cho Nhật Bản lúc bấy giờ./

D.T.T.C

Chú thích:

- 1- Hội biên soạn Từ điển Lịch sử Nhật Bản thuộc Đại học Kyoto, *Từ điển Lịch sử Nhật Bản - Phiên bản mới*, Nxb. Tokyo Sogensha, 1990, tr. 885.
- 2- Phạm Thị Thu Giang, “Khai hóa văn minh trong lịch sử cận đại Nhật Bản và Việt Nam qua tư tưởng của Fukuzawa Yukichi (1835-1901) và Phan Bội Châu (1867-1940)”, *Các vấn đề lịch sử - văn hóa - xã hội trong giao lưu Việt Nam - Nhật Bản*, Nxb. Đại học quốc gia Hà Nội, năm 2015.
- 3- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 83.
- 4- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 72 - 73.
- 5- Fukuzawa Yukichi, *Khái lược luận thuyết về văn minh* (Nxb. Đại học Keio Gijuku, Tuyển tập các trước tác Fukuzawa Yukichi, tập 4, năm 2002), tr. 334. Tất cả những sử liệu trích dẫn từ cuốn *Khái lược luận thuyết về văn minh* đều là do tác giả dịch từ văn bản này.
- 6- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 46.
- 7- Fukuzawa Yuchiki, *Phúc ông bách thoại*, Nxb. Đại học

- Keio Gijuku, Tuyển tập các trước tác Fukuzawa Yukichi, tập 11, năm 2003), tr. 200. Tất cả những sử liệu trích dẫn từ cuốn *Phúc ông bách thoại* đều là do tác giả dịch từ văn bản này.
- 8- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 48.
- 9- Fukuzawa Yuchiki, *Phúc ông bách thoại*, Nxb. Đại học Keio Gijuku, *Tuyển tập các trước tác Fukuzawa Yukichi*, tập 11, năm 2003), tr. 84 - 85.
- 10- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 26 - 27.
- 11- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 341.
- 12- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 151-153.
- 13- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 31.
- 14- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 201.
- 15- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 291, tr. 314, tr. 325 - 326.
- 16- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 376 - 377, tr. 435 - 436.
- 17- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 202 - 203.
- 18- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 186 - 187.
- 19- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 46 - 49, tr. 126.
- 20- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 44 - 45.
- 21- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 217.
- 22- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 208 - 209.
- 23- Fukuzawa Yukichi, *Khuyến học*, Phạm Hữu Lợi dịch, Nxb. Tri thức, tr. 176.
- 24- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 198 - 199.
- 25- Fukuzawa Yuchiki, *Phúc ông bách thoại*, Nxb. Đại học Keio Gijuku, *Tuyển tập các trước tác Fukuzawa Yukichi*, tập 11, năm 2003), tr. 90 - 91.
- 26- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 402.
- 27- Fukuzawa Yuchiki, *Phúc ông bách thoại*, Nxb. Đại học Keio Gijuku, *Tuyển tập các trước tác Fukuzawa Yukichi*, tập 11, năm 2003), tr. 53 - 54.
- 28- Fukuzawa Yukichi, *Phúc ông tự truyện*, Phạm Thu Giang dịch, Nxb. Thế giới, 2005, tr. 464 - 465.

(Ngày nhận bài: 28/6/2016; ngày phản biện đánh giá: 17/8/2016; ngày duyệt đăng bài: 30/08/2016).